

Доњи Вакуф

Муж: Ја сам рођен 1930. године у Доњем Вакуфу. Ми смо живјели близу града. Школу сам похађо. По занимању сам столар. Зарађиво сам лијепо, а последије радног времена, кад завршим у фирми, било је приватни људи, ди си мого отић још да зарадиш. Школово сам сву дјецу. И онда сам ја из своје породице сашо доле, ближе самог града. Ту сам направио кућу. Имо сам радиону, имо сам шталу, имо сам све оне пратеће објекте који су ми требали.

Ја сам касније отишо у пензију. Оболио сам. Кад сам ја радио, чим су ми дјеца почела завршават школе, ја сам им одма нашо посо и одма су могли наћи посла у нас, у Доњем Вакуфу. Оженио ми се син, запослила ми се невјеста.

Нисам се пуно забављо са политиком. Ја мислим да није било никаквих тешкоћа од '45. године па овамо, кад је Тито средио то све. Мого си спават на срид пута да те не би нико барно, не би ти нико нашо, ако ти најде новчаник, уза те паре, нико ти то не би узео. Била је така јака нека политика да те није смио нико дират. Поштен народ био, није се свађало.

Измјешани смо ми били, али већином је муслиманско живље, па српско, Хрвата је било мало. Однос између људи је био супер. И то је се све дружило и живило се ко цареви. Није се нико свађо. Некад се море мало препричит, ал да ти кажем била је, како ја кажем, хармонија на висини, братство и јединство, није било никаквих проблема.

Па пошло је се оно, ја мислим 91. године, препрека, ово, оно. Између све три нације пошло је се некако препричавати, горе и доле, и у томе је и искрсо тај рат. То је било 92. године у мају. Уоћи Првог маја мост је пуко. Онда су Муслимани сви пошли сурљат и повлачит 12 километара од Вакуфа за Бугојно. Оно што је остало, Срби су их ,валда, истјерали. Они су живили горе све док опет они се нису вратили. Не би они нас истјерали, колико сам ја чуо од људи. Великани су то, замјеном.

Било је ужасно кад је мост пуко и они се повукли горе. Онда је се пошло дибидус свађати, рошкати и пријетити, псовати и свашта. Настала је паљевина. Они пале српско, Срби пале њиово, шокци гоне, купе стоку.

Жена: четвртог маја војска је се обукла у одјела. Онда је почело чистчење Муслимана. Срби чистили муслиманска села. Било је грозно, брате, ужасно. Гранате су падале, боже сачувај. Било је и рањени и мртви. Ко кад је рат. Тако смо живили, све под гранатама, три године.

Муж: Ја сам осто у Доњем Вакуфу до 95. године. Било је мало порушено. Гранате су падале. Било је кућа порушени, било је и спаљени, али, углавном није дибидус порушено.

Они заједно ратују, Муслимани и Хрвати. Срби су посебно. Била је линија њиова, била је наша. Е сад, кад провале једни другима линију по ноћи, онда се ту воде борбе тешке. Било је и мртви, и рањени, и свашта.

За храну је било грозно. Што ти дадне Црвени крст, оно што си ти имо. Није се радило, није се сијало. Ако мало посијеш, граната падне, запрља, уништи. Нема. Ако изађеш да радиш на њиви, граната ко да је баца с куће. Сваки дан страх, гранате Код нас једном је по ноћи једна жена нанишла и вели: Пале и жаре Муслимани! Бјежите! То није било тачно. Ја знам наше линије куд су, по чукама, све шуте, нико не пуца. Тако да ја нисам вјерово. Други пут, кад су рекли, ја сам

реко да лажу, да није тачно, да није то истина, дочим, била је истина. Сутрадан они дођоше. Било је препреке, било је псовања.

Жена: Избјегли смо 12.9.1995. године. Увече су нам само рекли: Спакујте се с дјецом и ајде! Он није хтио. Ми кренили с дјецом. Потрпо ме један комшија с дјецом и са снајом. Он је осто. Касније смо ми дошли у Бања Луку. Смистили су нас у ове неке школе. Два мјесеца смо били у тим школама. Касније подигоше нас горе, у Слаповиче, у кампове. Ту смо били више од годину дана, без струје, без ичега. Баш ко у логору. Било је и гладни, и жедни, и голи, и боси. Али, преживило се то све. Њега су дјеца тажила преко Црвеног крста. Ето, и дошо је опет. Шта је он провео, како је, ја то не знам. Он зна.

Ето, што нисмо бјежали оне три године рата. Били све Срби, није било Муслимана. То била наша војска, опколила окол све. Муслимани били с оту страну, тако да смо ми остали у оном склопу. И кад смо пошли бјежат, боже сачувај, у Јајцу су нас усташе дочекале на мосту. То не знаш ти ко је шта, ил је војска, ил су усташе, ил су Муслимани, ил смо ми. Све је се то измјешало. Онда су гранатирани наше аутобусе. У Јајцу погинуло наших, три-четри аутобуса народа. Погорио све. Не дај боже да се понови више!

Муж: Док су они дошли у моју кућу, одма су они мене отирали. Отирали ме ту доле, у Вакуф. Ту сам био до можда једно десет, дванест ноћи. Онда су нас потрпали у ауто. Било је ту и војске коју су заробили, било је и цивила. Отале су нас за Бугојно, дванест километара. То је било у септембру 95. године. Био сам ти у Бугојну дванест дана у једног магацин. Доле бетон. Ту да смо остали, помрли би. Ту је се држало некакво сточно сјеме, угал, свашта. Отлен су нас дигли, па су нас спровели према Травнику. Долац, творница шибица. Ту смо само три ноћи преноћили. Раздвојили су војску и цивиле, и нас врати опет у Бугојно. У Бугојну каже ће је ко заробљен и одакле је ко родом, ту иде. И нас је вратило и ја сам био пет мјесеци у Доњем Вакуфу. Дали су нам кревете и били смо у једном подруму. Војску је одма отерало сву за Травник. Само остало нас осмеро, дви жене и нас шест. Услови у затвору су били: имали смо што се тиће хљеба довољно, али вариво. Није било меса, није било супа. Танко је било. Прво нам је вријеме био и стражар, па нас је чуво. Имаш људи који попије, долази да те види и ако је неко његов погино, каже Дај да га заклољем! Било је свашта, тешки тренутака. Касније сам ја једног свог познаника замолио, па ми је дао катанац да се може закључат изнутра.

За остале чланове фамилије нисам знао ништа док није из Зенице дошло двоје-троје. И онда су мени дали један папир, акт, да се ја могу јавит својој породици. Ја сам само јавио се и посло према Бања Луци. Знаш да су доле отишли, тако да ми је једна ћер у Приједору, доле код Бања Луке, она ме је пронашла. Касније смо се дописивали и нама је касније дошо из Сарајева некакав замјеник, Србин је, тако да смо ми пушћени у размјену. Замјенили се и размјена је била у Бања Луци. Ја сам отишо и више нисам ни отишо никад, ево има три године.

Док сам био у логору, двапут нас је посјетила хрватска организација Каритас. Он је само дошао, зна ме тај човјек и каже шта вам је најпотребније? Ја сам му реко хране и одјеће мало, па су нам донили конзерви. А хљеба смо имали.

Пошто су знали у Вакуфу Муслимани да сам ја столар, мене су запослили. Ја сам око три и по мјесеца радио, поправљо им столове, столице, стаклио, најлон затезо ће нема стакла. Они пошли отварат продавнице и тако да су ме искоришћавали. Радио сам, ал, ето, боље да се крећеш него да лежиш.

Идем ја улицом, иде стражар са мном. Ко кад смо ми ту рођени, све се знамо.

Виче мени познаник: Како си? Ја њега знам, одговарам, а онај са шулама, нема ногу, једне или обе, шта ја знам, он јебе четничку матер. Вели: Види, он ода овда, а туко ме јуче, а види мене! Тако да је било ти трзавица. Други ми је

човјек реко: Повуци се назад, немој да се препиреш, бациће ти бомбу па ћеш и ти остат богал! и тако да сам ја ту увек по мало се извлачио. Ја сам онда отлен, дошо у Приједор. Дошо је СФОР, међународни Црвени крст. Била су два аута и што смо год имали, они своји прњца, то си покупио и без документације ошо. Доле су нас чекали наши, родбина и тако да је свакак примио свога и одлази онај, куд је отишо, шта ја знам, нисам те људе више никад ни чуо ни видио, ошли су даље. Из Приједора сам дошо у Бања Луку. Дошо ми је син и ја сам и он дошли горе у Слаповиће. Ту сам био годину дана. Жену сам видио кад сам дошо горе, у Слаповиће. То је више Сребренице.

Снаха: У Бања Луци је било мјесто гдје су се размјењивали, Муслимани су ишли на муслиманску страну, а Срби на српску страну. Услови у Слаповићима су били никакви.

Муж: То је био ко логор, 450 кампова, ови кућица. То је све било једно до другога.

Снаха: У сваком кампу, кад смо дошли, живјеле су двије до три породице. У једној овој кућици, петност људи, у неким више, у неким мање. Нема струје, вода напољу. На почетку понекад суху храну смо добијали. По четврт хљеба или рибу. Онда су нам пошли дјелит брашно и тако тих намирница. Онда смо дошли овде, послје годину дана. Да смо ближе цивилизацији, јер горе је било 15 километара од Сребренице. Овде су услови бољи. Могу нам дјеца ићи у школу, имамо неку струју. Можемо зарадити који динар. Негдје одеш, па радиш.

Муж: Дјеца су мало одрасла и ја имам нешто мало пензије. Ђерка ми мало залети се, па ради. Њезин човјек, мој син, исто. Одлети мало у Србију, па ради. Да донесе дјеци да купи школске књиге, прибор и то. Овде је сад куд и камо боље, премда није ни овде добро. Немамо воде у кућу.

Снаха: Није ни близу онога што смо ми навикли. Што год смо пожељели, могли смо да имамо, да идемо на море, на зимовање. Једној дјевојчици ми је седам година, сину ми је девет. Они ни видјели мора нису. Можда тако, на телевизији. Муж за Србију иде по мјесец дана. Тамо ради, копа канале за телефон. Дође овамо седам дана да се мало одмори и да му оперемо веш и тако. И онда опет.

Муж: Нисмо никако више видели своју кућу у Доњем Вакуфу. Да ти кажем, ови старији имају и наде и жеље да се врате, а млађи не.

Снаха: Немам ни наде, ни жеље да се вратим. Јер ми смо живјели као браћа и сестре и са Муслиманима, и са Србима и са Хрватима. Ја сам имала више другарица Муслимански, него Српкиња. Живјели смо као једно, док се нису ове странке умјешале. И онда је то пукло ко балон. Сад неко ко је убио мог брата, да ја могу да идем са њим да живим?! Да ли бисте ви то могли?!

Муж: Па, што се тиче мене, и ја се сада не би вратио. Само би се вратио кад би се вратило, рецимо, 90% људи. Али овако се вратит сад под њихову команду, да ја опет будем његов слуга. А ако би се било па да се подјели, па да би била нека српска команда, ја би се вратио. Вратио би се свака. Ако би имо запослења и кад би фирме почеле да раде ко што је било прије рата. Ал овако, не може! Немаш се ње вратит. Знам у кући ко ми је од Муслимана. То је убиј боже, то је прљаво. Не би се вратио. Ја вјерујем да је и то што сам имо, пропало све живо. И сад, куд да се вратим ја?! Онда боље, ако би се могло продат, па отић негде купит. Углавном, видићемо шта ће одредит руководиоци. Да ли ће се то моћи

продат, или ће се моћи размјенит, чуће се. Ови који су задње време ишли, било је аутобуса организованих, кажу да су изнад нас сва села порушена, попаљена. Ди сам ја лично, моја кућа, кажу, да није. Ја нисам видео, не могу ти ја сад ништа рећ. Кажу да живе Муслимани у њојзи. Његову су запалили горе, а он је више мене горе био дупло. И он је сад ошо у моју кућу и он сад живи ту. Немам никаквог контакта са њим.

Снаха: Нису они прогнаници. Они су наше прве комшије. Живе у нашој кући. Како смо се осјећали када смо напуштали кућу? То је било у неком времену од пола сата. Да сада вама, рецимо, неко дође и каже Напуштајте своју кућу, бјежите! Вакуф је пао! Једноставно на такав начин. Није да је била некаква борба, да су се водиле борбе па да су Муслимани продрли, па да ми морамо бјежати пред пушком. То је била политика нека. Неко је нас продо и ми смо морали да напустимо своје домове. Нисмо имали времена за купљење ствари. Ма, какве ствари! Само да живу главу извучемо! Срећом, био је комшија један, па нас је потрпо у своје ауто, тако да нас је извуко до Бања Луке. Било је људи који су пјешке сто километара ишли. Кроз шуме, цестом и тако.

Муж: Па ја народ је бјежо. Кад сам ја заробљен био, каже ми један човјек : Ми вас никад не бисмо ишћерали из ваши бункера, да није било наређење од великана. Потписано! Повлачи се дотлен и готово!!!

Снаха: Јер ми смо имали војску. То су били све житељи тога града и они су били вољни да чувају тај град. А нису га могли учувати због неких политичара. То је све политика. Једино нас политика може натјерат да се ми тамо вратимо. Да нам не дају никакве услове, да нам све обуставе, да немамо ништа, једино на такав начин, да нас присиле да се вратимо.

Муж: Највеће су бриге, што се тиче мене, ја вјерујем и моји свију, не знам гдје сам и гдје ћу. Неизвјесност. Висим ко сијалица горе. Да је мени да ми каже идеш ту, у тај град, па ево ти плац, прави кућу, остаћеш ту. Ја би сав био сретан. А тамо, ако се могне продат, па да добијем коју пару и да се вратим, да платим тамо да купим. Е, то би ми било највише, јер живим у неизвјесности. Не знам ни куд ћу, ни шта ћу и не знам ни докле ћу овако.

Снаха: живимо од данас до сутра.

Муж: Јер, видиш ти, сваки овај мјесећ, свака година је и Црвени крст тањи. Неће ти моћ вазда дават. Давало је се, а сад немаш запослења. Она би сад могла радит, радила је и доле. Ја мислим да је морало доћи до овога рата. Па, колко сам ја мало прочито, а чуо сам и од старији људи, већином муслимански живаљ, који је некако се био и осилио, тако да је неко то пресеко, тај ланац и да је дошло до овог рата. Ја не кривим ни Муслимане, него је морало доћи до рата. Некако је се био изопачио народ један према другоме. Криви су лидери са све три стране, а код нас су ти били, зна се, Алија, Туђман и Караджич. Нису они сами који су завадили народ. Онај ко је завадио тај је имо интерес. Неко ко је некад живио слабије, сад за време рата је прошло боље. А тако ти је и код Муслимана, и код Срба.

Снаха: За мене су криве стране земље, Њемачка, Америка и остале, да не набрајам. Њих двије су највећи кривац за овај рат. Они једноставно, мени се чини, мрзе нас, Србе. Они хоће да нас једноставно нестане..

Муж: Ја мислим да рат поново нико сад не би желио. Али, ево, сад шта се дешава на Косову, доле у Србији. Неко то мути опет, хоће да се то завади, да се то дође до рата. Ништа није немогуће, све је могуће.

Снаха: Не дај боже. Само рат ми не желимо. Никад више.

Жена: Као прије, људи више никад не могу живјети заједно у Босни и Херцеговини.

Снаха: Никад. Сад сам рекла, како ћу ја живјет са вама ако сте ви мени убили неког мог драгог. Не само мени. То ти је скоро свака породица да је изгубила неког свог. И нас, и њих. И како бисте ви сад живјели са њима? Никако! Када би био поново почетак рата, не знам шта бисмо били у стању да урадимо другачије. Да се убијемо. Само то нам преостаје.

Муж: Не би. Ја, рецимо, не дај боже, ако би дошло до другог рата, само би гледо да спасим дјецу.

Снаха: Па, гдје ћеш их спасит?! Гдје?! Па, сад више немамо куд.

Муж: Па, опет би било неко наређење. Повлачи се горе ил доле! Разумијеш? Америка оће да освоји читав свјет. Ал неће! Буди сигурна да ће и њојзи доћи вријеме. Па, видиш сад, колко ја бар мислим и овако мало погледам, вама се сад удружила Русија, Кина.

Жена: Имам ја сестричну и зета и дјецу њезину. Отишли су због рата у Њемачку, ко избеглице. Камо среће да смо и ми. Да ли ће се они сада морати вратити из Њемачке, то се не зна. Можда ће ићи негде даље.

Снаха: Некад нам националност није било важно. Ми смо сви били или комунисте или дјеца комуниста, и за нас религија није важна. И за мене религија уопште није била важна, а сада ми је важна. Сада ја своје дјете водим у цркву, учим га да се богу моли, да се крсти. Дошло је такво вријеме, једноставно. Они живе у неком другом времену од оног у којем сам ја живјела. Ја сам Српкиња и моја дјеца су Срби. Сви смо ми Срби. Па, нисам се ја никад стидјела да кажем. Ја, кад сам се родила била крштено дијете. Док сам се родила мене је моја мајка крстила. Ја сам увијек била Српкиња, али притегло је оно вријеме комунизма, да сам била комуниста.

Муж: Ја сам то прије доживио нег она. Ја сам исто био комуниста и на послу сам био и био сам руководиоца организације.

Снаха: То нама прије није било важно, јесил ти Србин, Муслиман или Хрват. Ми смо се сви дружили, живјели смо као једно, као браће и сестре.

Муж: Народ је се мало завадио, а како се каже код нас, многа је крв пала између све три нације. И прије су код нас жене водиле дјецу у цркву недељом, и кад је какав светац. Само комунисти нису. Рецимо, ја нисам ишо никад, нит је моја невјеста. Њезина матер јест и моја бака јест, а ова млађа генерација није. И још увјек и овде слабо иде.

Снаха: Сада народ иде далеко више у цркву него прије. Сад иде и омладина, а прије није ишла. Пуно више сада свијета је се приклонило цркви. То је због рата.

Жена: Подјелиле се нације, одма је и то отишло. Ја као жена, мајка троје дјеце, ја сутра се не би желила вратит у онај Доњи Вакуф. Не осјећам да сам сад ко што сам била. Ја сам доживила још један рат. Ово је други. Мене су усташе ишћерале, имала сам можда шест година 41. године, па отерали нас у Србију. Па доживила тај рат, па сад ови. Сјећам га се добро зато што смо били гладни.

Муж: Док сам био доле пет мјесеци заробљен, нема осмјеха на лицу кад га ти поздравити и кажеш Како си . Он ти је оборити главу и нема ко прије нимало да влада пријатељство. Нема ко што је прије рата, нема.

Жена: Ево, иду наши сад на гробље, да посјете споменике. Каже иза завјесе вире, нема да се гледа.

Муж: што се тиче економске ситуације Републике Српске, слабије се пише него за Федерацију. Јер већина арапских земаља то је слало и зна се коме је то ишло. Вамо наши нису добили ни 3-4%.

Снаха: Нама, у Републици Српској, Србија би једина помогла да станемо на своје ноге. Она то није у могућности због тога што се њој самој то дешава. А стране земље су нам окренуле леђа. Оне ће помоћи и Хрватима и Муслиманима на све начине. Ми смо остали једини којима нико не помаже. Они већ раде, иду на море. Хрвати и у току рата. Гледала сам преко телевизије, Хрвати су живјели и у току рата као што смо ми живјели прије рата, док ми нисмо у могућности. Ја не видим у скорије вријеме да ћемо ми имати неки живот. Ми живимо од данас до сутра, зато што морамо, што смо присиљени,

Муж: што се тиче политичке ситуације код нас, сад је мало боље. Што невјеста каже, има опет велесиле које наређују. Људи унишли, крстаре по нашим друмовима. Он ти одређује, он ти наређује, тако да се то још држи. Кад би се сутра они повукли, богома било би опет лоше.

Снаха: Тај СФОР хапси увјек српске неке као ратне злочинце. Кад сте ви чули да су они ухватили неког Муслимана као ратног злочинца, а сви смо ми ту негдје. Убијали су и они као што су и наши убијали. Али само су Срби као неки непријатељи ове земље, а ни Хрвати, ни Муслимани нису. И по томе се види да нас мрзе, једноставно нас мрзе.

Муж: Кад би се могло бирати, ја бих лично изабрала оно вријеме кад је Јосип Броз Тито био на власти. То је било право.

Жена: Сви би. Онда је био живот свима фин.

Снаха: Онда смо имали и посо и станове, и све, што смо год пожељели то смо могли да имамо.

Муж: И нико ти није опсова ништа. Смио си попит ракију и спават на друму. Била је јака политика, да није нико смио никога вређат. Што се тиче мене лично ја би најволио да се то опет све среди и да се живи заједнички, ако би могло. Ако се не може заједнички, нека се, брате, подјеле како је и сад подјељење, али би требало да се једнако гледа на све три нације.

Снаха: Да гледају истим очима нас Србе као што гледају те Муслимане или Хрвате. Да смо и ми у њиховим очима исти, а не да смо ми неки ратни злочинци,

нека промашена нација. Ми смо добри људи, само то нико не зна ил не жели да зна.

Муж: Ја би најволио кад би моје жеље сад биле, само да ми кажу шта ће бит и ће ћу остат, па да могу радит нешто. Јер кад би ја сад знао ће ћемо ми, ја овде немам ни купатила, ни ЊЦ-а у овој бараци, ја би себи нешта направио. Немам воде, па би можда довео воду уз помоћ свију нас колко нас има.

Снаха: Да нам дају адекватан смјештај и да нам дају поса да ми можемо радит, да са ових десет ноката себи зарадимо паре да можемо да живимо, а не да се патимо. Мој муж ради тамо од јутра до ноћи да би донио који динар, да ја могу свом дјетету купит свеску и оловку и да га пошаљем у школу. Немамо ни пети дио онога што смо некада имали.

Само да се не догоди рат, јер то ни душману свом највећем не би пожелела. Кад би поново био рат, јер то стварно не бих могла подњети.

Муж: Ја би пожелио свим читаоцима који буду то читали, да будемо у љубави и слози. Ако би се могло ко што смо некад били.

Жена: Нема од тог ништа.

Снаха: Нема од тог ништа од те љубави ништа. Као што је некад било, неће никад.

Муж: Е па сад